

ANDREI TERIAN

MINDEN NEMZETI IRODALOM VALÓJÁBAN TRANSZNACIONÁLIS

Beszélgetés a TRANSHIROL projektről

...a TRANSHIROL célja, hogy a román irodalmat ne úgy mutassa be, mint egy szigetet (jól körülhatárolt körvonalakkal, amely egyértelműen elszigetelődik az őt határoló és a környezetében lévő többi entitástól: víz, levegő, más szigetek stb.), hanem az útkereszteződés képzetéből indulnék ki.

■ A román irodalom transznacionális története (*TRANSHIROL*) a nagyszebeni Lucian Blaga Egyetem (koordinátor: Andrei Terian) nagyszabású ERC-Consolidator projektje. Mi a projekt fő célja? Milyen előnyei lehetnek egy ilyen jellegű kutatási programnak a romániai irodalom kutatása számára?

A projekt fő célja, hogy a végére egy olyan román irodalomtörténeti kézikönyv szülessen meg, amelyik megfelel az irodalomtudomány aktuális módszertani színvonalának, és összhangban áll a huszonegyedik századi olvasók érdeklődési körével és elvárásaival. Ez egyfelől azt jelenti, hogy fel kell hagynunk számos előítéllettel és attitűddel, mint amilyen például az impresszionizmus féltése, a nacionalista mítoszok, a (mikro)monografikus illúziók vagy a kanonizátori pozíció magától értetődősége, amelyeket a nyugati kritika évtizedekkel ezelőtt maga mögött hagyott. Másfelől azt is, hogy meg kell kérdőjeleznünk az olyan problematikus fogalmakat, mint a „nemzet”, a „kánon” vagy az „érték”. Mit is jelent tehát „a román irodalom transznacionális története”? Egy olyan történetet, amely nemcsak azt fogadja el, hogy minden náción természeténél fogva „internáció”, hanem azt is, hogy bármely úgynevezett nemzeti irodalom struktúrája tartalmaz más nemzetekhez köthető elemeket, valamint a nemzeteknél kiterjedtebb geopolitikai tömbök (régión, kontinensek, sarkalatos tájékozódási pontok, mint a Kelet, Európa vagy Dél) jellemző anyagait. Min-

den „nemzeti” irodalom valójában „transznacionális” – ez a feltevés képezi egy ilyen irodalomtörténeti elbeszélés gerincét.

Egy ilyen projekt legfőbb eredménye szándékaink szerint az lehetne, hogy a román irodalmat a lehető leghatékonyabban bevezessük a jelenkor nemzetközi irodalomtudományi eszmecseréinek körforgásába. Pontosabban, azt reméljük, hogy a román irodalom transznacionális története egyrészt alapvető információforrásként szolgál majd a Románián kívüli, a román irodalom iránt érdeklődő diákok és kutatók számára, másrészt módszertani referenciaként tekintenek rá más irodalmaknak szentelt hasonló irodalomtörténetek megírásakor. A román irodalom mindkét forgatókönyv megvalósulása esetén csak nyerhet általa, hiszen a figyelem középpontjába kerülhet akár a vizsgálódás tárgyaként, akár további kutatások kiindulópontjaként.

A projektnek legalább két előzménye van: a Critica de export című szerzői kötet (2013) és a Romanian Literature as World Literature című többszerzős kötet (2018). Milyen állomásokon keresztül vezetett az út a projekt megvalósulásáig, és milyen viszonyban áll majd az eredményeképp létrejövő könyv ezekkel az előzményekkel?

A TRANSHIROL valóban kapcsolódik – legalábbis szándékai szerint; a végén fog látszani, hogy megvalósításaiban is így lesz-e – az Ön által említett két kötethez. Igazából az *Exportkritika* utolsó fejezete, amelyben megkísértem rámutatni a román irodalomtörténet-írás hiányosságaira és anakronizmusaira, valamint javaslatot tenni ezek leküzdésére, biztosította azt a lendületet, amelyből aztán a TRANSHIROL-projekt kialakult. A 2013-as könyvemet, legalábbis bizonyos szempontból (például a román irodalom négyes korszakolása vagy a román irodalom fogalmának kiterjesztése), a jelenlegi projekt előképének tekinthetjük. A *Romanian Literature as World Literature*-t is, bár ebben az esetben kénytelen vagyok – már nem először – kijelenteni, hogy a Bloomsbury-kötet nem a román irodalom története volt, és ez soha nem is volt szándéka, hanem egy módszertani kísérlet a román irodalomolvasás konvencionális rutinjainak felülbírlására, esetleg felrázására. Szeretném azt hinni, hogy a kísérlet sikeres volt (legalábbis ezt állította a könyv szinte valamennyi kritikusa), és ezért a jelenlegi projektben nagyjából ugyanazt az olvasási stratégiát követjük majd, mint az *RLWL*-ben (természetesen a megfelelő kontextualizáló továbbalakításokkal).

A TRANSHIROL, valamint a nagyszebeni Lucian Blaga Egyetem más programjainak fontos munkatársa Christian Moraru professzor. Mi az ő szerepe ebben a projektben, és hogyan látja a transznacionalitás elméletalkotásának lehetőségét az általa bevezetett fogalmak – planetáris irodalmak, kozmodernizmus stb. – kontextusában?

Christian Moraru valószínűleg az a kritikus, aki a román irodalom kutatóinak legutóbbi két generációjára a legnagyobb hatást gyakorolta. Meggyőződésem, hogy amikor megírják majd az irodalomkritika elmúlt évtizedének történetét, az ő szerepét jelentőségének megfelelően fogják kiemelni. Természetesen ő nem feltétlenül „mentor” a szó hagyományos értelmében (amelyet Romániában többnyire a „spirituális mester” képzetével azonosítanak, akinek a személyisége hipnotikus vonzerőt gyakorol a tanítványokra, és azok kritikátlanul azonosulnak nézeteivel), hiszen Moraru maga is hozzájárult e kép romániai kritikában való lebontásához. Azonban sok velem egykorú és számos nálam fiatalabb kutató

számára Christian Moraru az intellektuális etika és munka mintaképe marad, aki nagyvonalú és türelmes, mindig nyitott az újdonságokra, és főként nem jellemző rá az idősebb generációk „mentorainak” mindig tanácsadásra kész arroganciája.

Ha szigorúan a TRANSHIROL-ra gondolok, Moraru professzor szerepe a tudományos munka egy bizonyos stílusának kialakításán túl (néhányunknak még mindig erőfeszítéseket kell tennünk ha alkalmazkodni próbálunk ehhez) az is, hogy a projekt megfelelő minőségi színvonalát biztosítsa. Természetesen végső soron minden egyes közreműködő egyénileg felelős azért, amit létrehoz. De Christian Moraru világszínvonalú szakmai tapasztalata szerintem a legjobb garancia arra, hogy nem esünk valamiféle anakronisztikus lokalizmus csapdájába. Ezen túlmenően úgy vélem, hogy az az elméleti reflexió, amelyet Moraru professzor úr az elmúlt két évtizedben kialakított közleményeiben, rendkívül hasznos lesz számunkra mind a kortárs kultúra jellegének újragondolásában (akár „kozmodernizmusnak”, „metamodernizmusnak”, „planetaritásnak” vagy – a *Theory in the „Post Era”* című kötetben (2021) bevezetett kifejezéssel – „poszt-futurizmusnak” nevezzük végül), mind a román irodalom korábbi korszakainak újraolvasásában.

Hogyan látja a legfontosabb irányokat, amelyek mentén egy transznacionális módszertan részt vehet a román irodalomtörténet megkonstruálásában? Melyek azok az elemek, amelyek nem szerepelnek vagy marginalizáltak a román irodalom korábbi, nemzeti paradigmát követő történeteiben?

Egy olyan metaforával élnék, amelyet máshol már használtam, de amelyről nehéz lemondanom: a TRANSHIROL célja, hogy a román irodalmat ne úgy mutassa be, mint egy szigetet (jól körülhatárolt körvonalakkal, amely egyértelműen elszigetelődik az őt határoló és a környezetében lévő többi entitástól: víz, levegő, más szigetek stb.), hanem az útkereszteződés képzetéből indulnék ki. Itt találkoznak más-más régiókból, országokból vagy akár kontinensekről érkező utak. Ez az ábrázolás semmiképpen sem csökkenti a román irodalom értékét. Csakhogy e nézet szerint az irodalom esetében nem annyira az „eredetiség” számít (amely legtöbbször egy illuzórikus „nemzeti sajátosság” formájában kodifikálódik), hanem az interszekcionalitás, azaz a különböző korszakokkal, kultúrákkal, nyelvekkel, vallásokkal, ideológiákkal, témákkal, motívumokkal, stílusokkal, műfajokkal stb. való kapcsolatok sokasága. A román irodalom tehát nem annyira az általa létrehozott egyediségek összessége miatt releváns (éppen ellenkezőleg, a román kivételesség mítoszát szeretnénk lerombolni), hanem azért, mert számai annyira összefonódnak más irodalmakkal, hogy az esetleges elfeledése vagy figyelmen kívül hagyása hatalmas rést hagyna a világirodalom szövevényében. Ezért irodalomtörténetünk célja, hogy integráljon egy sor olyan jelenséget és folyamatot, amelyeket a román kritikában még mindig uralkodó nacionalizmus elrejtett: a nem román nyelven írt irodalmi művek (beleértve az úgynevezett „kisebbségi irodalmakat”), a populáris irodalom (és általában a „Nagy Olvasatlan”, ahogy Margaret Cohen nevezte) jelentőségét a román irodalmi rendszer dinamikájában, a marginális hangok (vagy inkább a nemi, osztály- vagy faji alapon marginalizált hangok) diskurzusát, a fordításokat mint a nemzetközi és interkulturális csere eszközeit, a román irodalom recepcióját, sőt a románok reprezentációját más irodalmakban.

Általánosságban véve hogyan látja a „world literature studies” paradigmájának relevanciáját az összehasonlító irodalomtudomány területén? Ön szerint melyek a legfontosabb eredmények ezen a téren, és hogyan látja a román irodalom lehetőségeit ebből a szempontból?

Mindenekelőtt úgy gondolom, hogy a világirodalom-tudomány (WLS) nem csupán az összehasonlító irodalomtudomány (CompLit) egy részterülete, hanem egy új diszciplína, amely fel fogja váltani azt. Természetesen mindkét diszciplína / kutatási irány olyan kontextusokban vizsgálja az irodalmi jelenségeket, amelyek nem korlátozódnak egy adott nemzeti térre, de a CompLithez képest a WLS még tágasabb horizontúnak és módszertanilag naprakészebbnek tűnik számomra. Legalábbis kanonikus változatában a CompLitet a világirodalmi rendszer „centrális” irodalmihoz (főként a francia, angol és német irodalomhoz) tartozó két mű összehasonlítása jellemezte. Ezzel szemben a WLS nemcsak hogy lényegesen nyitott az úgynevezett „kis” vagy „periférikus” irodalmak felé, hanem messze túlmutat a CompLit binaritásain is, kiemelve mind a világirodalmi rendszer aszimmetriáit, mind az azt jellemző jelenségek, folyamatok és áramlatok összetettségét, a szerzők vagy művek egyszerű összehasonlításán túl.

Nehéz lenne azonban számomra, hogy a WLS elmúlt évtizedekben elért összes eredményét áttekintsem. Ha mégis össze kellene foglalnom a tudományág legfontosabb mutációit, akkor három kiemelkedő szerző hozzájárulására összpontosítanék, akik 2000 körül megreformálták és új legitimitást adtak neki: Franco Moretti a tudományos megközelítésmód feltámasztása révén, a kvantitatív megközelítéseknek köszönhetően; Pascale Casanova a politikai-ideológiai dimenzió újraaktiválása és a világirodalmi tér hatalmi viszonyok halmazaként való bemutatása révén; David Damrosch pedig a közvetítők (különösen a fordítások) szerepének kiemelése révén a világirodalom létrehozásában. Nyilvánvaló, hogy még ha a WLS-t erre a három szempontra redukálnánk is, a román irodalom előtt álló lehetőségek jelentősek: a kvantitatív kutatás szempontjából számos hasznos, de még feltáratlan eszköz áll rendelkezésünkre (elég, ha itt csak a román regény két lexikonát említjük); a román irodalom gazdag terepet kínál a perifériák közötti összehasonlításokhoz (kedvenc példám erre, hogy alig egy évvel azután, hogy Titu Maiorescu 1867-ben megjelentette híres *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* című művét, Juan León Mera ecuadori kritikus ugyanezt tette *Ojeada histórico-crítica sobre la poesía ecuatoriana* című művében); a fordítások tanulmányozása pedig olyan terület, amely Romániában még mindig nem eléggé feltérképezett. De talán az igazi perspektívákat, amelyeket a WLS nyit a román irodalom előtt, a legjobban azokban a tanulmányokban látjuk, amelyeket a terület fiatal román kutatói publikáltak a közelmúltban: Mihaela Ursa, Radu Vancu, Andreea Mironescu, Alex. Goldiș, Mihai Iovănel, Doris Mironescu, Ștefan Baghiu, Ovio Olaru, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan és Vlad Pojoga csupán néhány reprezentatív példának tűnik számomra ebben a tekintetben.

Kérdezett és a válaszokat fordította: Balázs Imre József